

KUI PALJU RAHUTUSI. FERNANDO PESSOA „RAHUTUSE RAAMATUST“ JA SELLE TÕLKIMISEST **LEENU NIGU**

Pessoa Eestis, soojenduseks

Veiko Õunpuu 2007. aasta filmi „Sügisball“ ühes stseenis küsitakse šveitsler Theolt: „Kas sa Pessoaat oled lugenud?“ (rõhuga autori nime esimesel silbil). See küsimus ja Pessoa luuleread käivitavad tegelase katsed leida mõistmist ja inimlikku lähedust, mis aga jooksevad tragikoomiliselt liiva. Ühest küljest võib väita, et Fernando Pessoa looming on olnud eesti kultuuris juba pikemat aega kohal. Ain Kaalepi luulevalimik „Autopsühograafia“ ilmus Loomingu Raamatukogus 1973. aastal, mis on ka muu maailma mastaabis tegelikult tavatult vara. Katketega „Rahutuse raamatust“ Tõnu Õnnepalu tõlkes said lugejad tutvuda 1995. aasta Vikerkaare novembrinumbris. Ja Jüri Talvet on tõlkinud laaste samast teosest Pessoa-kogumikus pealkirjaga „Sõnum. Valik loomingut“ (2010).

Teisalt aga on Fernando Pessoaat ja tema „Rahutuse raamatut“ andnud eesti keelde väga pikalt oodata ja autorina ei ole Pessoa meile teab mis tuttav. Teda on palju loetud teistes keeltes, peamiselt inglise, aga ka prantsuse keele vahendusel. Keelebarjääri tõttu on Pessoa looming olnud eesti lugejale midagi sellist nagu Orient oma unistustes Bernardo Soarese, „Rahutuse raamatu“ minajutustaja jaoks – kaugel maa, kuhu kunagi ei jõuta, ja sestap võib sellele projitseerida kõik oma unelmad ja ihad. Igaühel on oma Pessoa ja mõnel ka oma Pessoa.

Tundmatu Fernando Pessoa

See ei ole tingimata etteheide, sest mõnes mõttes tundmatuks on Pessoa jäänud tänini ka Portugalis, mis sest et ta on tänapäeval kõige tuntum portugali keelne autor terves maailmas. Tema isiku ja loomingu ümber on praeguseks tekkinud pühalik ja müütiline aupaiste, mis ei pruugi peegeldada autori enese loomust.

Peamine häda Pessoa loomingus tuleb sellest, et ta oli krooniline alustaja ja paadunud unistaja. Pessoa ühe tuntuima heteronüümi Álvaro de Campose ühe tuntuima luuletuse „Tubakapood“ avastroofis leidub rida „kannan endas kõiki maailma unistusi“¹. „Rahutuse raamatu“ minajutustaja Bernardo Soares tunnistab aga: „Plaanid – neid olen teinud kõige jaoks.“² Sarnaselt oma heteronüümidega võttis päris-Pessoagi palju ette nii elus kui ka kirjanduses. Elavhõbedana püsimatu ja laia huviveringiga inimesena tegutses ta nii äri kui ka astroloogia vallas, tegeles ühtaegu antiikluule tõlkimise kui ka reklaamindusega. Aga läbi lüüa või avaldada tal oma eluajal eriti ei õnnestunud. Mõnes mõttes elas ta kirjutamisele, kirjutamine (ja eriti ilukirjandus) on üks unistamise puhtamaid vorme. Avaldamise suhtes olid tema tunded märksa vastakamad. Pessoa tõlkija ja biograaf Richard Zenith on võrrelnud tema loomingut ehitamata linnaga, mille rajaja on niivõrd ametis aina uute ehitiste vundamentide loomisega, et praktiliselt mitte miski ei tõuse kõrgemale kahest esimesest korrusest³.

Suutmatuse alustatuga lõpule jõuda, kirjutatule punkt panna tingis selle, et pärast surma leiti Pessoa valdusest kirst (tegelikult isegi mitu), milles oli ühtekokku üle 30 000 dokumendi portugali, inglise ja prantsuse keeles. Nende dešifreerimisega tegelevad asjatundjad tänapäevani. Või nagu ütleb praegusaja üks tunnustatumaid Pessoa-eksperte Jerónimo Pizarro: „Fernando Pessoa on mitu mitte ainult heteronüümide tõttu, vaid ka tema tuhandete paberite pärast [---] Sestap on Pessoa uurimine alati detektiivitöö, kus leidub valejälgi ja tupikuid ning aeg-ajalt avastatakse mõni paberitükk, mis võib täielikult muuta meie arusaama sellest, kes see luuletaja õieti oli.“⁴ Asja ei tee lihtsamaks ka Pessoa kurikuulus ja raskesti loetav käekiri.

¹ Tlk Tõnu Õnnepalu, luuleajakiri Ninniku veebiväljaanne (4.7.2023). <http://www.eki.ee/ninniku/Ninniku5/luule/Pessoa%20Õnnepalu.htm>.

² Fernando Pessoa, Rahutuse raamat. Salv, 2022, lk 221.

³ Richard Zenith, Pessoa. An Experimental Life. Penguin Books, 2021, lisa: ptk 28, viide leheküljenumbriteta e-raamatule.

⁴ Carlos Pittella & Jerónimo Pizarro, Como Fernando Pessoa pode mudar a sua vida. Tinta-da-china, 2017, lk 14.

Fernando Pessoa (1888–1935) ei vasta ei persooni ega biograafia poolest levinud stambile külmetavast kunstnikust, nagu teda mõnikord paista lastakse, ehkki rahahäda kimbutas luuletajat alatas. Kaotanud 5-aastaselt isa tuberkuloosile, kasvas Pessoa üles ema uue perekonna keskel Durbanis, praeguses Lõuna-Aafrika Vabariigis. Koolihariduse omandas ta seal inglise keeles ja see seletab ka seda, kuidas sai Pessoaast mitmes keeles luuletav poeet. 17-aastaselt naasis ta Lissaboni, et jätkata õpinguid, kuid jättis need õige pea pooleli. Saanud vanaemalt priske päranduse, kavatses ta rajada Ibise-nimelise trükikoja ja kirjastuse, mille avaldamisplaan oli üpris suurejooneline. Kuid need jõudsid minna pankrotti, enne kui üksainuski raamat oleks jõudnud trükki. 1915. aasta oli portugali kirjanduses märgiline, sest just siis ilmus Pessoa ja tema sõpradest mõttekaaslaste legendaarne ajakiri Orpheu. Ja ehkki omaaegses meedias tekitas väljaanne paraja skandaali ning ajakirjas avaldatud autoritel soovitasid kaasaegsed pigem hullumajja suunduda, panid ilmunud kaks numbrit ometi aluse portugali keelsele modernistlikule kirjandusele. Samuti oli omas ajas (1920. aastatel!) vastuoluline ka kuus aastat hiljem rajatud kirjastus Olisipo, mis esimesena avaldas varjamatult geikirjandust. Pärast lapsepõlve Lõuna-Aafrikas ei lahkunud Pessoa Portugalist täiskasvanueas enam kunagi. Ehkki talle omaselt reisiplaanegi tegi ta ohtrasti.

Pessoa avaldas puhuti oma loomingut eri kirjandusajakirjades ning literaatide kitsamas ringis oli ta hinnatud autor ja kaaslane. Samuti võib teda nimetada tänapäeva mõistes arvamuslimidriks või avalikuks intellektuaaliks, kes oli võimeline avaldama meedias arvamused artikli ja järgmisel päeval mõne teise nime all sellele vastulause kirjutama. Kalambuure ja paradokse armastava inimesena on ta üpriski oscarwilde'ilikult ja eneseirooniliselt nentitud: „Üksnes pealiskaudsetel inimestel on sügavad veendumused.“⁵

Vilkast ja lakkamatust kirjanduslikust tegevusest hoolimata ei jõudnud Pessoa avaldamiseni praktiliselt kunagi. Ainus tema eluajal portugali keeles ilmunud raamat kannab pealkirja „Sõnum“ (1934) ja seegi oli pigem mõjukate sõprade korraldatud abiaktsioon, et aidata kirjanik auhinnalisele kohale patriootlikul kirjanduskonkursil ja seeläbi välja ainelisest kitsikusest. Ja nagu kirjandusauhindade ja -konkursside puhul sageli, jäi „Sõnum“ lõpuks teisele kohale. Võitjaks kuulutati teos, mida praeguseks ei mäleta eriti keegi.

Pessoa loomingut kirjeldades tuleks sellest rääkida õieti mitmuses. Sest

⁵ Richard Zentih, Pessoa. An Experimental Life. Penguin Books, 2021, ptk 36, viide leheküljenumbriteta e-raamatule.

Fernando Pessoa nime kõrval on vähemasti sama kuulsad tema heteronüümid. Nende seas on kõige tuntumad kolm nime: Alberto Caeiro, Ricardo Reis, Álvaro de Campos. Kõik need kolm sündisid ühekorraga inspireeritud kirkastumushetkel 1914. aasta märtsis ja on jätnud maailmakirjandusse oma selge jälje. Kuid nende kõrval on asjatundjad loendanud kokku vähemalt 136 hetero- ja pseudonüümi, kelle nime all on Pessoa elu vältel kirjutanud (või plaaninud kirjutada). Nende seas on lapsepõlves loodud Chevalier de Pas, kes kirjutas emale lapselikke armastusluuletusi, aga ka näiteks Raphael Baldaya, kelle nime all koostas Pessoa nii endale kui ka teistele (sh ka oma heteronüümidele) horoskoope. Muide, kogu selle väljamõeldud rahvasumma seas oli ainult üks naine. Olga Bakeri nime abil plaanis Pessoa, kellel endal polnud teadaolevalt ainsatki intiimset suhet, kirjutada raamatu, „mis tooks raha sisse“ ja räägiks sellest, kuidas õigesti rõivastuda ja olla hea koduperenaine ja ema. Heteronüümide paljusust ja nende omavahelisi suhteid arvesse võttes polegi midagi üllatavat Álvaro de Campose sõnades: „Rangelt võttes pole Fernando Pessoaat olemas.“⁶ Pessoa oli oma loojanatuurilt dramaturg, kes mõtles välja mitte ainult uusi tegelasi, vaid lausa uusi autoreid. Üks kaasaegne on kirjeldanud Pessoaat kui poeet-kaheksajalga, kellest sirutuvad välja heteronüümid kui eluka arvukad haarmed.

Milline „Rahutuse raamat“ on õige?

Pessoale omane mitmuslikkus kehtib ka „Rahutuse raamatu“ puhul. Me ei tea, milline oleks see teos, kui see oleks ilmunud autori eluajal. Pessoa alustas „Rahutuse raamatut“ postsümbolistliku päevikuna, mis oli mõjutatud 19. sajandi tuntud päevaraamatute ja pihtimuste žanrist. Kuid lõppeks sai sellest kogum väljamõeldud isiku mõtisklusi, päeviku asemel muundus teos üksildase arveametniku portreeks, mida on võimatu eristada Lissaboni linnast. Seejuures kirjutas Pessoa „Rahutuse raamatu“ laaste mitme kümnendi vältel. Esimese perioodi sümbolistlikke ja metafüüsilisi hõllandusi pani ta kirja aastail 1913–1920. Kõige esimene katke pealkirjaga „Võõrandumise mets“ ilmus Fernando Pessoa nime all kirjandusajakirjas *Águia* 1913. aastal. 1920. aastatel jäi projekt ligi kümneks aastaks soiku, et siis kümnendi lõpul ja 1930. aastate esimesel poolel taas hoopis uuel kujul ellu ärgata. See teine „Rahutuse raamatu“ periood (1929–1934) kujutab enesest eksistentsialistlikku Lissaboni laulikut, milles (vähemasti

⁶ Álvaro de Campos, *Notas para a recordação do meu mestre Caeiro*, viidatud teoses: Richard Zentih, *Pessoa. An Experimental Life*. Penguin Books, 2021, ptk 73, viide leheküljenumbriteta e-raamatule.

minu jaoks) jääb kõlama nukker inimarmastus ja teatav luhtumise, elule alla jäämise ilu. Võrdluseks ja taustaks saagu öeldud, et umbes samal perioodil kirjutatud „Tubakapoe“ algne pealkiri olevat olnud „Alistumise marss“. „Rahutuse raamatu“ nii-öelda teisel perioodil ilmub kokku 11 lõiku raamatust. Pessoa kuulsast kirstust leitud „Rahutuse raamatu“ laastude koguarv on kõikuv, olenevalt väljaandest ja selle koostaja tõlgendusest, kuid ühtekokku on neid kindlasti üle 400.

Algul pidi teose minajutustajaks olema heteronüüm nimega Vincente Guedes. Teisel perioodil sai selleks aga Bernardo Soares, Lissaboni kesklinnas töötav üksildane arveametnik. Tihtilugu aetakse Soares segi Pessoa enesega, kuid päris nii lihtne see ei ole. Tõsi, sarnaselt Soaresega tegi Pessoa aegajalt erinevatele kompaniidele kaastööd, aidates tõlkida ärikirju. Kuid ta tegi seda alati täpselt nii palju või vähe, kui rahaline olukord parajasti kannatas, et panna lõviosa oma ajast kirjandusliku loomingu alla. Olles Soarese kirjeldatud kontorites sage külaline, käis ta neis siiski vabagraafiku alusel, võttis pikki pause lähedalasuvas kõrtsis või kohvikus ja kasutas kontoritarbeid mh ka oma loominguliste projektide heaks. Pessoa ise nimetas talle omaselt eneseirooniliselt ja paradoksaalselt Soarest semiheteronüümiks. Ühes kirjas selgitas ta oma noorele biograafile, et Soarese „isiksus pole minu oma, kuid pole sellest ka erinev, pigem on see minu loomuse sandistatud versioon. See on mina, kui ära võtta mõistus ja tunded.“⁷ Samuti on Pessoa selgitanud, et „Soares ilmub välja alati siis, kui olen väsinud ja unine“⁸.

Pessoa plaanis „Rahutuse raamatu“ kindlasti avaldada, kuid ta soovis esimesel perioodil kirjutatu toimetada Soarese iseloomule ja stiilile sobivaks. Oma loomusele truuks jäädes ta aga avaldamiseni ei jõudnud. Esimest korda ilmus „Rahutuse raamat“ portugali keeles 1982. aastal, 47 aastat pärast autori surma. Praeguseks on leitud, et esimeses väljaandes oli vigu, ja sellele on järgnenud hilisemad üllitised. Nimekamad neist on Richard Zenithi (1998) ja Jerónimo Pizarro (2013) koostatud. Minule teadaolevalt ilmus viimane uus väljaanne 2015. aastal Brasiilias ja selle koostaja on Teresa Rita Lopes. Eri toimetajad on rakendanud teose puhul erinevaid koostamis põhimõtteid, küll temaatiliselt, küll kronoloogiliselt, küll fiktiivsete autorite kaupa. Nende põhjal on välja antud arvukalt tõlkeid teistesse keeltesse, mis on omakorda eri mahus ja leiutavad oma avaldamisloogika.

Võib-olla kõige autoritruum versioon „Rahutuse raamatust“ avaldati

⁷ Fernando Pessoa kiri Adolfo Casais Monteirole 13.1.1935. Leitav <http://arquivopessoa.net/textos/3007>.

⁸ Samas.

hoopis Inglismaal 2017. aastal, kui väikekirjastus Half Print Press⁹ avaldas käsitööväljaandena karbitäie köitmata lehti, kus Soarese mõtisklused olid prinditud argiobjektidele ümbrikest kirjamarkide ja mängukaartideni. Müüki läks sellest eriväljaandest tubli 50 eksemplari.

Mida tõlkida ja kuidas?

Kui üht kindlat originaali ei ole ja me ei tea, millisena autor lõpuks oleks oma teose trükki toimetanud, siis on paratamatult tõlkija silmitsi võimatu küsimusega – mida ülepea tõlkida? Kirjastaja soov oli anda välja „Rahutuse raamatu“ tekstide esinduslik valikkogu. Tõlkijale anti vaba voli tekstid välja valida. See ülesanne pole nii lihtne, kui pealtnäha paistab: mida siis tõlkida ja mida vahele jätta? Millisest väljaandest tõlkida? Nagu öeldud, on tekstide järjestus väljaandeti erinev ja toimetamisel tekitab see omajagu peavalu. Mõni lõik on mõnes väljaandes pikem, teisel aga lühem, kolmandas on pikk tekst löödud sootuks kaheks. Paljud Pessoaast järele jäänud paberilehed on tähistatud märkega „LdoD?“¹⁰ – autor polnud ise ka kindel, kas paneb konkreetse teksti „Rahutuse raamatusse“, viskab välja või ehitab sellest midagi hoopis muud. Ja autori kavatsusi teadmata on tegelikult võimatu rääkida „õigest“ tekstist. Kas me näiteks peaksime mõne teise autori puhul „täielikuks“ versiooniks teose sellist köidet, kuhu on koondatud kõik teksti mustandid?

Sellele kitsikusele lisaks on erinevate väljaannete toimetajad mõningaid sõnu tõlgendanud ja/või käsikirjast välja lugenud kardinaalselt erinevalt (ikka see neetud käekiri). Siin vaid mõned näited:

Nova vs. nua – „uus“ või „alasti“
armsama kohta: *viril vs. irreal* – „mehelik/viriilne“ või „ebareaalne“
Morte vs. menos – „surm“ või „vähem“
Nossas vs. novas – „meie“ või „uued“
Dissidência vs. clarividência – „dissidentlus“ või „selgepilgulisus“
Entender vs. eternidade – „mõistmine“ või „igavik“
Rosto vs. sonho – „nägu“ või „unistus“
Fortuna vs. aspirina – „fortuuna“ või „aspiriin“

Võib-olla kõige naljakam lahknevus on koht, kus veepinnal pulbitsevad ühes versioonis meremaod ja teises hoopis mullid.

Tõlkijana oleksin täiesti hullunud, kui sellesama küsimusega poleks pead murdnud juba teised ja internetis puuduks sait¹¹, kuhu Coimbra üli-

⁹ Vaata lähemalt <https://thebookofdisquiet.wordpress.com/>.

¹⁰ Akronüüm teose portugali keelsest pealkirjast „Livro do Desassossego“.

¹¹ <https://ldod.uc.pt/>.

kooli teadlased on koondanud kokku kõik „Rahutuse raamatu“ versioonid, mida saab omavahel võrrelda.

Nagu alguses öeldud, on mõningatest „Rahutuse raamatu“ lõikudest juba eesti keeles kaks erinevat tõlget ja seda väga austatud autoritelt Tõnu Õnnepalu ja Jüri Talveti kujul. Kas teha juba olemasolevate kõrvale veel üks versioon? Eriti teades, et tegelikult on tulekul veel üks, Indrek Koffi sulest. Esiotsa tõlkides jätsin need lõigud kõrvale, kuid et eesmärk oli välja anda esinduslik valikkogu, said lõpuks mõned neist siiski tõlgitud, sest tegu on lihtsalt nii märgiliste ja/või ilusate tekstidega, et nendeta tundus raamat mõeldamatu. Nii et nüüd on paarist „Rahutuse raamatu“ tekstist eesti keeles kolm versiooni ja tuleb ilmselt veel ka neljas. Võrdleva tõlkeuurimuse jaoks on siin potentsiaalset ainet mitme magistri- või doktoritöö jagu. Tõlkijale on aga päris hirmutav olla taolise võrdlemise üpris kaitsetuks objektiks, eriti nõnda väarikate kolleegide kõrval. Alguses muretsesin „verejanuliste filoloog-tõlkeuurijate“ tulevaste arvamuste pärast päris palju. Rahunemine või leppimine tuli alles siis, kui jõudsin arusaamani, et selline mitmuses olek, ka tõlgetes, ongi Pessoa autoriloomusele kõige omasem. Paljusus on parim viis, kuidas Pessoa loomingut eesti keeles taasluua. Igaühele oma Pessoa.

Valik peamurdmisülesandeid

Põhiline tõlketöö jäi paari aasta tagusesse aega, nii et kõige värskemad ja valusamad muljed tööprotsessist on praeguseks juba tuhmunud. Samuti kehtib „Rahutuse raamatu“ üks tuntuimaid maksime „elada on olla teine“¹², mis rõhutab inimloomuse püsitust, ka tõlkija enese kohta. Küllap lahendaksin praegu tõlkides nii mõnegi olukorra sootuks teisiti kui toona. Oma kunagisi märkmeid üle vaadates jäi aga silma järgmisi asju:

Neologismid ja pessoanismid, mida paistab olevat kasutanud üksnes Pessoa ja ainult „Rahutuse raamatus“. Näiteks:

Infinitupla, mille võiks tõlkida kui „lõputukordselt“ => langen sihitult, lõputumalt ja tühjalt.

Numa revirgindade perpetua da emoção => alatises tunnete taasneitsistumises. (Aga võiks olla ka „uusneitsilikkuses“ vmt.)

Retrovei-me. Trovar tähendab „värse, ballaade looma või laulma“. Sellele on lisatud eesliide *re-* ja enesekohane sufiks *-me*. „Ja suletud silmil löin end lauldes uuesti.“ (Aga võiks olla ka „taasluuletasin end“ vms.)

¹² Fernando Pessoa, Rahutuse raamat, lk 28.

Desmeando-a de novas emoções. Mear tähendab „poolitama“, sellele on liidetud vastupidist väljendav des-eesliide => Kirjutan küsimuse üles, mähin selle uute lausete sisse, *liidan* sellele uusi tundeid.

Kõlamängude puhul sai kohati originaalist teadlikult eemaldatud. Näiteks

Rebuçado debruçadamente. Rebuçar tähendab „varjama, (nägu) kinni katma“ ja *debruçar(-se)* kallutama, kalduma => püüdliselt küürutamas.

Aga ka kompenseeritud kõlamänge mujal:

Fraasi *Nas águas que são mais giro que águas* otsetõlge oleks „vetes, mis on suurem pöörlemine kui veed (ise)“ => pööraselt pöörlevate.

Portugali keelele ajastuomased reaaliid, millest tekstis on juttu ja millele meil otsene vaste puudub. Näiteks:

ortografia sem ipilon võiks tõlkida kui „y-täheta õigekiri“. Kuid lõpuks jäi eestikeelsesesse tõlkesse lihtlabane „kirjavigu“, sest meil pole tegelikult olnud sarnast õigekirjareformi, nagu on paar korda ette tulnud portugali keeles 1911., aga ka 1990. aastal. 1911. aasta ortograafiareformile oli Pessoa selgelt vastu, eelistades n-ö vana kooli kirjaipilti. Näiteks Pessoa sõbratar Ophelia Queiroz asus oma nime 1911. aasta reformi järel kirjutama nii: Ofelia. Aga tänapäeval kirjutataks seda hoopis nii: Ofélia. Pessoa adresseeris kõik oma kirjad kangekaelselt Ophelialle, nagu nägi ette reformieelne kirjaipilt. Võib-olla oleks võinud siin kaaluda viitamist just vastupidisele y-tähe kasutamisele eesti keeles, nagu vahel mõndadel kirjutajatel tavaks (Uku Masing, Lauri Sommer jt), kuid lõpuks tundus see liialt kodustav.

Kõige rohkem on aga meelde jäänud siiras häda lopsakate põimlausete intellektuaalse ja poeetilise tulevargi mõistmisel ja siis eesti keeles võimalikult adekvaatsel edasiandmisel. Selle häda vastu ei aitagi muu, kui teksti võimalikult süvenenult sisse elada ja lugeda kõike, mis kätte satub, nii autorilt endalt kui ka tema kohta. Ilmselt tuli ette võtta mitu portugali-keelset „Rahutuse raamatu“ väljaannet, lisaks vaadata võrdluseks tõlkeid teistesse keeltesse, tutvuda Pessoa biograafiate ja teiste tema kohta kirjutatud tekstidega. Nii pealtnäha sündmusvaene kui Pessoa elu ka ei olnud, on temast kirjutatud tänaseks vähemalt kaks biograafiat, millel lehekülgi julgelt üle tuhande. Üks neist ilmus hiljuti inglise keeles ja on väga hea, nii et kõigile kartmatutele pessoaanidele tasub Richard Zenithi biograafiat „Pessoa. An Experimental Life“ kindlasti soovitada.

Tekst ise juhendab, kuidas seda tuleb tõlkida

Kimbatusest hoolimata oli kogu aeg tunda, et see tekst on oma kurvameelsuses tegelikult ütlemata ilus ja tõlkijal tuleb vaid püüda võimalikult hästi järgida teksti enese sisemist loogikat ja minajutustaja kreedot. Stiil on siin keskne või nagu ütleb Soares ise „Rahutuse raamatus“: „Jumalad on üksnes stiiliküsimus.“¹³ Ta viitab siin sellele, et küsimus mono- või polüteismist taandub sellele, kas kirjutada „jumal“ või „jumalad“. Kumb on eelistatum, kas kaks või kolm silpi, selle dikteerib tekst ise vastavalt oma vajadusele. Või teisel: „Jälestan halvasti kirjutatud lehekülge nagu päris isikut, vildakat süntaksit nagu inimest, kes väärrib keretäit, kirjavigu nagu süljelärakat, mis ajab mul südame pahaks olenemata, kes selle välja sülitas.“¹⁴ Ja veel mujal: „Jah, sest õigekiri on ka inimene. Sõna on terviklik nähtus, mida näha ja kuulda. Ja Kreeka-Rooma transliteratsiooni rüütatuna kannab see tõeliselt kuninglikku keegi, mis teeb sõna käskijaks ja kuningannaks.“ Pessoa oli kahtlemata terve elu (eelkõige portugali keelse) sõna truu teener.

Samuti tasub olla tähelepanelik rütmi suhtes ja pidada silmas selle olulisust proosa tõlkimisel. Pessoa märkmetest on leitud tähelepanek: „Na prosa o rythmo existe; na poesia o rythmo é“, mille võiks tõlkida nõnda: „Proosal on (kindel/oma) rütm, luule on (üleni) rütm.“¹⁵

Pessoa tõlkis palju ja mitmest keelest, eelkõige inglise ja prantsuse, aga ka näiteks kreeka keelest, seda päriselt oskamata. Ja tõlkimise kohta on ta ise kirjutanud, et tõlkimine nõuab „sellist reinspiratsiooni, ilma milleta pole tõlge muud kui parafraseering teises keeles“¹⁶. Niisugust reinspiratsiooni vajab iga tõlkija igasuguse teksti puhul ning sestap kehtib see tähelepanek ilukirjanduse tõlkimisel üldisemalt. Kuid Pessoa kirjeldatud reinspireerumist / taasvaimustumist / omakorda innustumist nõuab „Rahutuse raamat“ oma tõlkijalt veel eriti.

¹³ Fernando Pessoa, Rahutuse raamat, lk 62.

¹⁴ Samas, lk 120.

¹⁵ Viidatud teoses: Carlos Pittella & Jerónimo Pizarro, Como Fernando Pessoa pode mudar a sua vida. Tinta-da-china, 2017, lk 253.

¹⁶ Samas.